

Landskap: Småland Upptecknat av: J. A. Göth
Härad: Uppvidinge Adress: Braås
Socken: Sjösås, Drev, Hornaryd Berättat av: Egna uppteckningar
Uppteckningsår: 1937 Född år 1869 i Sjösås

X *Uppteckningen rör* Halmfigurer och utklädning vid julen.

Mig veterligt, har här aldrig förekommit att det har gjorts några figurer av halm, vid skörden, mer än halmdockorna som gjordes av en och annan bondmora, när hon band ihop ett par fågelnekar och lade in i en kista på vinden. Då tog hon av den bästa och jemnlånga havren och band åt den hårt på midten så att den nedre delen fick form av en klockkjol, så band hon ett band två tredjedelar uppåt på den övre delen som blev bröst och vad som var ovanför det, skulle föreställa huvud och när den där dockan blev ställd med kjolen med, hade den ju en viss likhet med ett fruntimmer utan armar. Vid jul sattes den upp i stående ställning på en stör på gården.

I en del familjer, togs det vara på några av de största och mest fullmatade axen, av alla sorters säd, innan den skördades och med axet var det fastsittande en fot av strået. De där stråna lades tillsammans i

Skriv endast på denna sida!

9 sid.

2)

4901

X form och där de korsade varandra, sammanbands de med ett linstrå, som skulle vara så långt som möjligt. Så sattes den där buketterna upp på väggen i storstugan och fick sitta där till midsommarsstången kläddes, då den inflätades i kransen som var bunden av alla markens blomster och alla trädens blad. Den kransen hängde i tre snören, som var blomsterklädda, rundt stången, en tredjedel av dess längd från toppen. Kransen gömdes när stången togs ned och brändes på följande års ~~Midsommarsstången~~ Valvramessebål. Den här seden tog slut på 1870 talet, när den sista midsommars-majstången brändes upp på Midsommarsbacken. Men är omtalat av alla de gamla som bodde i Karryd i min ungdom. Halmdockorna och axbuketten mins jag, men även det togs bort när de nya stugorna byggdes. Halmkronor, gjordes i alla möjliga fasoner och hängdes upp i taken i storstugorna, men även det tog slut och nu finns det bara en och annan av de gamla kronorna kvar och efter dem görs det nya, av en del kvinnogilla. - Detta är allt vad som gjorts av halm i min bygd.

Vid tröskningen, vet jag inte om några ceremonier med halm, men det hände att en bonde som inte slutat tröska till jul, hittade några av byns utslitna slagor på sin loge julaftonsmorgon.

Lucia, firades aldrig på nutida sätt. Ungdomen var ute och Lussade, -söp och förde oväsen, men nog talades det om att Lucia med ljus i håret,

Skriv endast på denna sida!

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

2

Sund
Oppvidunge
Göta, Drua

Blomaryd

D: 2

1937

Oppid.

J. A. Göta

Bruas

Bu. D: e

1. 1869 i

Göta.

3) uppenbarade sig i rummen på Lidbøholms, Braås och Böksholms herregårdar som var belägna inom pastoratet. Men i varenda stuga fick barnen fäska Lucekatter, på fastande mage Luciadagen och jag mins när inte Mor hade annat än hafremjöl i huset, men nog fick vi tre syskon var sin lucekatt, medan vi låg i sängen.

Julen.--I. Det fanns, mig veterligt, inget hem i min bygd, som inte hade åtminstone en fågelnek-Fojlanek, uppsatt till jul. De som inte hade något jordbruk var alltid god vän med någon bonde och fick en. Det var en särskild omtanke om Spinkarna vid jul och det sades.--Den som inte ger spinkarna en julanek, få tie oppättna på åkern. I fattiga hem, lades fågelneken bland den andra sänghalmen, eller i en dyna.

2. Jag minns ett par ställen, där det breddes ut halm på golvet julaf-ton. Den halmen låg inne i tre dar och på den låg allt husets folk. och sedan bars halmen ut och brändes upp. Under tiden halmen låg inne lekte barnen i den och flätade tömmar och gjorde figurer av halm, men de brändes upp samtidigt med den andra halmen. Men de gamla talade om att på 1850 talet var det halm utbredd på hela golvet i ett rum i varenda gård, men så brann två gårdar ned en julnatt och folket blev förskrämda och presten predikade om att julhalmen var ett katolskt påfund, som borde tas bort. Sedan dess hade det försvunnet mer och mer

Skriv endast på denna sida!

4)

4901

och de två gubbarna som hade halmen inne i min barndom, höll på med det så länge de levde. Deras barn försökte slippa halmen, men den gamle arge skomakaren, Hultman som gick under namnet Vreden, sade:-- När vår herre å frälsare kunne lägga på halm i julhälsa, så ä dä väll inte förmö att vi syndie uslinga gör att. Vreden var inte gudfruktig någon annan tid på året och inte på något annat sätt.

4. Den frågan har jag gett svar på, i skörden.

5. Julklappar efter nutida begrepp fanns inte i min barndom. Men det som familjemedlemmarna behövde bäst, fick de löfte om "te jul". Men inte kom de verkliga julgåvorna julafton. Nya kläder syddes, när skraddarn kom, men i regel provades de inte förrän vid jul och likadant var det med skorna. Fästfolk gav varandra julgåvor, men om de bodde långt från varandra, gavs de inte förr än vid kalaset, när den ena parten var bjuden till den andra. De som gav gåvor till vänner, eller till fattiga, lät i regel inte se sig, de bankade på dörren och kastade in, eller satte in gåvan. Mycken mat och många kläder gavs bort till fattiga familjer på det sättet och de fick gissa sig till vem de fått det av. Men i regel var gåvan i en korg, eller säck som kändes igen. Jag var bara sex år, far var sjuk och Mor hade måst vara borta och arbeta i bondhemmen. Vi var utan ved och både Far och Mor var ledsna för det,

Skriv endast på denna sida!

5)

4901
men kvällen före julafton, sedan vi lagt oss, hörde vi ett stort buller utanför och när Mor hunnit kläda sig och kom ut, låg där ett stort lass med huggen ved, en hel famn, cirka tre kubikmeter. Mor och Far gissade vem det var, men när de tackade för veden, nekade bonden. Mor var säker ändå, hon hade vakat för en sjuk i den familjen i många veckor. Sådana gåvor gavs till jul, men i varje hem fick barnen något personligt på julafton. När det stora julbordet dukades, lades det upp en "Julahöj" till alla familjens medlemmar, utom kusbondefolket. Det var i regel en grov brödkaka underst, så en limpa, på den en "sektekaka" av siktat rågmjöl och på den en liten "ostaknatting" och ovanpå den något lustigt vetebröd. Kring den högen stod det "julagubbar" bakade av vetemjöl, i form av gubbar, käringar, hästar, hjortar, svin, eller pytter-höns. De där högarna kunde ju variera något. Tjänare som hade sina hem i närheten fick inga julagubbar, eller småkakor, de fick korv och annat sovel och det fick de ta med sig till sina hem annandagen. Den här seden var gammal. Det hände att folk fick gåvor julaftonskväll, som straff för någon förseelse. Knekten Ljung, hade alltid ondt om ved och det hände att han tog sig en börda i böndernas vedfloar i skogen, eller på deras vedbackar. Det gick aldrig att ta honom på bar gjärning, men en julafton när han hämtade julkosten i byn, gav bönderna honom så full att de fick

Skriv endast på denna sida!

6)

bära hem både honen och hans julakost. På kvällen körde bönderna fram en kolosalt stor och lång granstock och välte av midt för Ljungs förstudörr. Stocken var över en meter i gemomsjärning i lilländan och över sex meter lång. Ljung hade ved av den över en månad, men så hårt hade han aldrig arbetat förr i hela sitt liv och bönderna hade oerhört roligt. En bonde blev av med en ny huggyxa och byns småpojkar fick i uppdrag att leta opp den. De undersökte överallt och till slut hittade de den hos en gubbe som kallades Drillen, gubben var känd för sådana bedrifter förut och bondens söner och några andra vuxna pojkar gick till Drillens julaftonskväll och hade yxan och en slägga med sig och slog in yxan i ett timmerträ över förstudörren ändå in till ögat. Drillen kom ut och skälde och en kraftig pojke gav honom ett slag med knytnäven så han for in. Drillen kallade dit länsmannen och det blev förhör med byns pojkar, men ingen klarhet om vem som gett Drillen slaget och Länsman sa. -Dä ä väll inte så farlit om du feck en julklapp själv, du har gett ut så många. Det var första gången jag hört ordet julklapp, jag var väl åtta år. Bonden som ägde Drillens stuga, lovade Drillen flytta om han högg loss yxan ur väggen. Där hade han sitt straff.

(6)

Under julhelgen klädde en del pojkar sig som käringar, med kjolar

Skriv endast på denna sida!

7)

och huvudklutar och gav sig ut för att ställa till ofog med gammalt folk som de av någon anledning var ilska på. Det hände också att poj-
karna klädde ut sig och stoppade upp kutrygg, eller stor mage och an-
lade skägg och hår av granlav. Det var när någon rival skulle avstraf-
fas, eller de skulle hämnas på någon hatad husbonde. Någon gång hände
det att även de äldre deltog i galenskapen. Ett exempel. Det var några
gubbar, som satt hos en bonde som hette Andreas och söp en tredjedags-
kväll. Fruntimmern var inne i nattstugan och pratade. Då slets dörren
upp och en lång gubbe kom inramlande och blev liggande på magen. Han
var klädd i vanliga "stampetyskläder, träskostövlar och mulavantar och
på huvudet hade han en gammal skinkaschett. Gubbarna sprang upp och
lyftade upp gubben. Då var det en halmgubbe som var i kostymen och
på hans bröst hängde en papperslapp och på den stod det. Kära bror, ja
ä mer lik dej än du tror. Inte fanns den likheten i ansiktet, det var
ju bara en vit klut som var stoppad med halm och målad med kol och
rödfärg, men det ena benet var lika kobent som Andreas eget ben. Gub-
barna var för fulla att anställa jagt på de som kastat in gubben och
därför beslöt de att fortskaffa honom. De satte en häst för en skrinda
och två av de kraftigaste gubbarna gjorde sig i ordning. Gubben fick
en ny papperslapp på bröstet och på den var skrivet med stora bokstä-

Skriv endast på denna sida!

8)
ver.-Dä ä väll lögn dä di sår om nämndemannen?Di sår ju att han tar
4901
muter.Så gav de sig iväg utan bjällror och stannade ute på stora vä-
gen midt för nämndemansgården.Där var storkalas och de satt just till
bords och ångan var hög.Den ene av gubbarna tog den konstgjorda gub-
ben och bar in honom i förstugan och så kastades gubben in och när
en del av gästerna hunnet ramla ut var skjutsen iväg på motsatt rikt-
ning mot hemmet och efter många kryssningar i byarna kom de hem till
de väntande kamraterna.Den gubben färdades till en annan nämndeman
den natten och de båda pojkarna som fortskaffade den fick tio riksdä-
ler var.Den nämndemannen fanns det humor i,han lät läsa upp en kung-
görelse i kyrkan nästa söndag och den hade följande lydelse.-Gubben
som kom till mig med brev tredjedagskvällen,torde återkomma för att
hemta sin kostym,och få svar på en framställd fråga.Om han inte kom-
mer innan nästa söndag,ger jag Måns på Nöjet kostymen.Nämndemannen
hade satt sitt namn under kungörelsen,men ingen kom och Måns fick
det mesta han fått i hela sitt liv.De gamla berättade många sådana
historier,en del gubbar hade vandrat från tredjedag jul och till
tjugondagen,utan att bärarna kunnat upptäckas.En del bärare hade in-
fångats och då hade det vankats bysmöj och den gubben hade stannat.
Ibland var det ett utklätt fruntimmer,till och med,med en barnunge-.

Skriv endast på denna sida!

9)

9. Knut. Tjunada Knut, dansas julen ut. Alltid fanns det någon i byalaget som upplät sin storstuga till dans, antingen tjunadas afton, eller Knut.

Då samlades i regel endast byns ungdom och det fick inte komma några "utbölingar," eller några fulla. Om den saken slog åldermannen vakt, men fast ungdomen höll sig nyktra, så hände det att gubbarna blev fulla.

Om tjunadan var en lördag, så måste ungdomen sluta dansen och vara hemma innan sabbaten bröt in. Den kvällen bjöd alltid värdfolket på "natvar"-kvälsmat, som en avslutning på julen.

Det förekom ju under hela året att ungdomar maskerade sig, men mig ve- ligt spelade aldrig halm, eller hö någon roll. Däremot användes linet, gran och björkskägg som maskeringsartiklar och björknävern till hattar och skräpukansikten, men jag tror inte att det hade någon forntida hävd. Det var mera ett utslag av vilda pojkars skämtlynne och ibland gjordes det för att inte bli upptäckta, när pojkarna företog en straffekursion, eller ville skämta med någon på dåtilda grovkorningt sätt. Över min bygd, gick det fram en stor väckelse på 1880 talet och mycket av de nämnda förhållandena försvann av sig själv. Sedan kom järnvägen och med den nya ideer om julfirande, med alla dess vilda tillställningar.

J. Abrah